

I. Основні засади та концепція української державності

Олександр Святоцький

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
(Київ, Україна)
editor.pravoua@gmail.com

Ігор Бойко

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
Львівського національного університету
імені Івана Франка
(Львів, Україна)
boyko.ist@ukr.net

УДК 342.1(477)“653/654”

ВИТОКИ, ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена висвітленню витоків, етапів становлення і розвитку української державності. Зазначено, що державність є результатом матеріального і духовного розвитку цілої нації. З'ясовано, що зміст державності є значно ширшим порівняно з поняттям “державна”. Державність має своїм результатом створення держави як підсумок розвитку української нації. Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання, зі свого боку, є однією зі складових – своєрідним вінцем державності. Ознаки державності: 1) реалізація права нації на політичне самовизначення, державну незалежність, що є першим кроком на шляху до створення власної держави; 2) наявність органів публічної влади, яка виступає у двох формах: а) державна влада, до якої належать: глава держави; органи законодавчої, виконавчої та судової влади; правоохоронні органи (поліція, органи держбезпеки, прокуратури, збройні сили тощо); б) муніципальна влада, до якої належать представницькі та виконавчі органи влади, органи місцевого самоврядування; 3) державний суверенітет, який передбачає верховенство держави на своїй тери-

© Олександр Святоцький, Ігор Бойко, 2020

торії і незалежність у міжнародних відносинах; 4) система правових норм (закони та підзаконні акти), які регулюють відповідні суспільні відносини; 5) міжнародне визнання держави та, як наслідок, її міжнародна правова ідентифікація; 6) державні символи – це закріплені в законодавстві офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які символізують суверенітет держави.

Для української нації становлення національної державності відбувалося досить складно й упродовж тривалого часу. Творцем української державності була українська нація як конкретно-історична форма соціальності українців, яка об'єднана єдиною мовою, територією, історією, культурою, релігією, правом, глибинними економічними зв'язками, певними рисами культури та характеру. Українська нація упродовж багатьох віків проживає на території сучасної України, понад 1 000 років тому почала створювати свою державність у надзвичайно складних умовах, зокрема тому, що не мала захищених природою кордонів, зате мала агресивних ближчих і дальших сусідів. Історія української державності – це фактично історія національно-визвольної боротьби українського народу за свою державу. Ця боротьба була спрямована на визволення українського народу з-під іноземного панування та здобуття національної державної незалежності.

Ключові слова: нація; народ; державність; право; Україна.

У сучасних умовах розвитку демократичної, соціальної, правової держави Україна важливим є вивчення і врахування історичного державницького досвіду української нації. Це має важливе значення для духовного розвитку та оздоровлення нації, формування високої патріотичної самосвідомості, остаточного подолання нав'язаного століттями комплексу меншовартості, неповноцінності та провінційності, врешті-решт – інтеграції України до Європейського Союзу. Крім цього, в умовах захисту державної незалежності та територіальної цілісності України в суспільстві спостерігається підвищений інтерес до дослідження саме витоків, етапів становлення та розвитку української державності. Історія виникнення та розвитку української нації, її мови, звичаїв, традицій, права, релігії була і є водночас історією її боротьби за створення своєї державності та права, оскільки в бездержавній, аморфній формі, без права жодна нація чи народ довго не проіснує, адже не зможе захиститися від зазіхань більш організованих і часто агресивних інших націй чи народів.

Із розпадом Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) й утворенням незалежних держав, зокрема української, перед національними історіографією і юриспруденцією постало актуальне питання створення концепції історії Української державності. За часів існування СРСР це було неможливо, адже радянська історіографія заперечувала самобутнє існування української нації (народу) та її державності, розглядаючи як невід'ємну частину Росії. І тільки з проголошенням незалежності України перед українцями постала проблема національ-

ної ідентифікації. Мусимо констатувати, що, незважаючи на надзвичайну популярність у сучасній українській історико-правовій науці та публіцистиці, термін “державність” вживається як суто літературна метафора, без визначення його сутності та чіткого змісту. Відповідно, така ситуація сприяє виникненню безлічі спекуляцій довкола поняття та розуміння сутності державності. У кращому разі державність пов’язують із категорією “держава”, вживаючи ці слова як синоніми.

Ще у 1949 р. на схилі літ український письменник, державний і політичний діяч В. Винниченко написав “Заповіт борцям за визволення”, зазначивши, що ‘державність – це устрій всього матеріального і психічного буття цілого народу; його національності, економіки, політики, культури, це – величезний складний процес’¹. Інакше кажучи, державність – це комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які пов’язують його в компактну цілість та забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому.

Державність є результатом матеріального і духовного розвитку цілої нації. Цілком справедливо стверджував В. Винниченко і про те, що

як і у всякої індивідуальної істоти на землі найперша потреба – це зберегти своє життя, забезпечити його розвиток, передати спадщину в наступні покоління; так і для кожної нації власна держава є найкращим засобом збереження життя і розвитку. Нація без державності є покалічений людський колективний організм. Через те так жагуче всі, так звані “недержавні нації” прагнуть своєї держави <...>. Українська держава, українська державність на Україні є. Її створив народ, вся українська нація в процесі великого перевороту життя в “тюрмі народів” – Росії. Без цієї творчості ніякі вожді, проводі, міністри не могли б і одного камінчика в будівлі української державності покласти. А так само через це і зруйнувати цю будівлю не так легко. А наскільки вона міцна, показує той факт, що найбільші вороги її руські імперіалісти в усіх виглядах (чи то так званої демократії, чи так званого комунізму) не мають сили (а тому й сміливості) розвалити її².

З цього випливає, що історія української державності – це тривалий і складний процес боротьби української нації як корінної, титульної за право створити національну державу.

Більшість науковців справедливо стверджують про те, що зміст державності є значно ширшим порівняно з поняттям “держава”. Державність має своїм результатом створення держави як підсумок розвитку

¹ В Винниченко, *Заповіт борцям за визволення* <<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2930>> (дата звернення: 02.12.2019).

² Там само.

української нації. Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання, зі свого боку, однією зі складових – своєрідним вінцем державності. Ознаки державності:

- 1) реалізація права нації на політичне самовизначення, державну незалежність, що є першим кроком на шляху до створення власної держави;
- 2) наявність органів публічної влади, яка виступає у двох формах:
 - а) державна влада, до якої належать: глава держави; органи законодавчої, виконавчої та судової влади; правоохоронні органи (поліція, органи держбезпеки, прокуратури, збройні сили тощо).
 - б) муніципальна влада, до якої належать представницькі та виконавчі органи влади, органи місцевого самоврядування.
- 3) державний суверенітет, який передбачає верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах;
- 4) система правових норм (закони та підзаконні акти), які регулюють відповідні суспільні відносини;
- 5) міжнародне визнання держави та, як наслідок, її міжнародна правова ідентифікація;
- 6) державні символи – це закріплені в законодавстві офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які символізують суверенітет держави³.

Для української нації становлення національної державності відбувалося досить складно й упродовж тривалого часу. Творцем української державності була українська нація як конкретно-історична форма соціальності українців, яка об'єднана єдиною мовою, територією, історією, культурою, релігією, правом, глибинними економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру. У преамбулі та в нормах чинної Конституції України визнано наявність права української нації, всього українського народу на самовизначення. Саме нація визначається як основний державотворчий елемент, джерело державної влади та носій державного суверенітету, яка несе найбільшу відповідальність за створення своєї держави. У Конституції України вживається також поняття “Український народ”, під яким розуміють сукупність всіх громадян України незалежно від їх національної приналежності і місця проживання. Проте слово “народ” (грецькою – *ἔθνος* (етнос)) є багатоплановим поняттям, яке може мати такі значення: народ (населення) – населення держави, мешканці країни; народ – громадсько-політична сила, на яку опирається офіційна влада в країні; народ – форма національної та етнічної єдності (те саме, що й латинське *patio* “нація”, народність, іноді плем'я; народ – взагалі

³ Ю Шемшученко, ‘Державність’ в *Юридична енциклопедія, т 2: Д-Й* (Шемшученко Ю голова редкол, Укр енцикл 1999) 162.

люди, переважно у великій кількості. Враховуючи те, що Україна є багато-національною державою, вважаємо, що прийнятні для використання два терміни “Українська нація” і “Український народ”. Водночас, як свідчить історичний досвід, рушійною силою боротьби за українську державність була українська нація, яка доклала найбільше зусиль і зазнала найбільше втрат. Саме українська нація передавала “естафетний прапор” в історичній боротьбі різних поколінь борців за Українську державу. Українська нація упродовж багатьох віків проживає на території сучасної України, понад 1 000 років тому почала створювати свою державність у надзвичайно складних умовах, зокрема тому, що не мала захищених природою кордонів, зате мала агресивних ближчих і дальших сусідів. Їй доводилося постійно боротися проти прагнень сусідніх держав захопити її багаті землі й приєднати до своїх територій, запровадити на них колоніальний режим, денационалізувати саму націю, позбавити її самоідентичності, мови, історії, культури, сформувати у неї почуття меншовартості, другорядності тощо⁴. Однак, незважаючи на всі труднощі, українська державність збереглася і має свою давню історію. Особливість вивчення історії української державності пояснюється тим, що територія нашої Батьківщини в сиву давнину була одним із центрів не тільки східнослов'янської, а й усїєї європейської культури. Історія української державності – це фактично історія національно-визвольної боротьби українського народу за свою державу. Ця боротьба була спрямована на визволення українського народу з-під іноземного панування та здобуття національної державної незалежності. Утворенню Української держави передували тривалі процеси боротьби за державність. У періодизації історії Української держави можна виділити такі періоди її становлення і розвитку:

Перший – Антська держава, Київська Русь, Галицько-Волинська держава.

Другий – Запорозька Січ та Українська козацька держава (Гетьманщина).

Третій – Українська Народна Республіка (далі – УНР) за Української Центральної Ради (далі – УЦР), Українська Держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та Західноукраїнська Народна Республіка (далі – ЗУНР).

Четвертий – Карпатська Україна (1939 р.), Українська держава (1941 р.).

П'ятий – соціалістична квазідержава та союзна республіка у складі СРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка (до 30 січня 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка).

Шостий – сучасна Українська держава.

⁴ Б Тищик та І Бойко, *Історія держави і права України: академічний курс: підручник* (Ін Юре 2015) 790.

На жаль, були періоди, коли українська державність була перервана і її територія перебувала у складі іноземних держав. Політика, яку проводили поневолювачі українських земель, переважно негативно позначалася на етнічній свідомості українців. Проте українці, як і інші європейські нації, формувалися волелюбними і завжди прагнули мати свою державу, а в часи її відсутності піднімалися на боротьбу за її відродження.

Як свідчать історичні джерела, упродовж тисячоліть на території сучасної України відбувалися тривалі та складні процеси державотворення. Історія державно-правового розвитку на території сучасної України бере свій початок від середини 1 тис. до н. е., коли на території України сформувалися перші державні утворення: Кіммерія (IX – перша половина VII ст. до н. е.), Скіфська держава (VII–III ст. до н. е.), античні міста-держави (VI ст. до н. е. – VI ст. н. е.), Боспорське царство (V ст. до н. е.). Це були держави дослов'янського періоду, які виникли у процесі розпаду первіснообщинного ладу й становлення організованого суспільства, а отже, його трансформації у державу.

Грунтовний аналіз історичного розвитку державотворчих процесів на українських землях упродовж I–IX ст., а також беручи до уваги загально-визнані історичні традиції, усталені критерії, об'єктивні наукові підходи щодо визнання зародження держави, дає підстави вважати, що становлення ранньої української державності почалося з IV ст., коли слов'янські племена вже тривалий час вели осілий спосіб життя на території східноєвропейської рівнини між Дністром і Дніпром, його притоками на межі античного західного світу й кочового східного степу, тобто на території сучасних етнічних українських земель. У руслі зародження ранньої української державності, перш за все, почала формуватися територія як одна із найважливіших ознак держави. Далі внаслідок повільного, але неминучого розвитку й ускладнення суспільного виробництва, а також і всього суспільного життя, об'єктивно виникали такі соціально необхідні потреби, функції, на реалізацію яких починають зосереджуватися лише окремі члени роду, племені. У цей час починають формуватися спочатку невеликі групи людей, за котрими поступово закріплюються ці “ролі”, що здебільшого вже спеціалізуються на вирішенні саме загальних соціальних справ, насамперед: управління – організація, координація діяльності родичів, співплемінників; координація релігійних вірувань – ритуально-обрядові, релігійні функції; військове керівництво – організація захисту від загарбників та ін.⁵

Як свідчать історичні джерела, українська державність бере свій початок від Антського племінного союзу. Наприкінці IV – на початку VII ст.

⁵ П Рабінович, *Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник* (ЛІЛЕЯ 2002) 40.

на території України у межиріччі Дністра і Дніпра сформувалася Антська держава, яку ще називали “Антським царством” (*Regnum Antorum*), або “Антською землею”. Власне, антів-слов’ян дослідники вважають першими достовірними предками українців. Так, відомий етнолог і археолог, професор зі світовим авторитетом Українського вільного університету В. Щербаківський (1856–1957 рр.) вважав, що іменем “анти” називали групу українських племен, а М. Грушевський (1866–1934 рр.) прямо називав антів українцями⁶. Візантійські хроністи Прокопій Кесарійський і Менандр та готський Йордан характеризували Антську державу як міцне політичне об’єднання, міжплемінний військовополітичний слов’янський союз із демократичним ладом. Під ударами аварів держава Антів у 602 р. припинила своє існування. Анти, на думку М. Грушевського (вихідці з трипільських племен), були предками українців. Слідом за державою антів у творах давніх авторів згадуються політичні союзи дулібів та волинян, об’єднання хорватів (Велика Хорватія), Славія, Куявія та Артанія. Проте лише Русь стала по справжньому відомою у середньовічному світі та отримала міжнародне визнання⁷.

У результаті об’єднання слов’янських племен у VII–VIII ст. утворилася рання українська держава з центром у Києві – Руська земля, основою якої були нинішні українські землі. Оскільки найінтенсивніше у цей період розвивалося об’єднання полян із центром у Києві, яке розселилося на берегах річок Рось, Росава, Роставиця, то й держава, яка тут утворилася, стала називатися Русь. Її територія у IX ст. об’єднувала землі Київського, Чернігівського і Переяславського князівств. Руська держава була тим фундаментом, з якого і розпочалося створення української державності. Як відзначав Б. Рибаків, уже на початку своєї історії – у 814 р. – Русь зрівнялася територією з Візантійською імперією та імперією Каролінгів, а в період свого розквіту, в часи правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого, перетворилася на найбільшу європейську державу. Великий київський князь Володимир Великий значно розширив територію Русі, приєднавши землі в’ятичів (982 р.), ятвягів (983 р.), радимичів (984 р.), білих хорватів (981 р.), здійснив військові походи проти болгарів (985 р.), греків (988 р.), вірменів (1000 р.), поляків (1001 р.), печенігів (996, 1015 рр.). Найбільшим досягненням Володимира Великого було запровадження християнства як державної релігії Русі (988 р.). Він встановив Київську митрополію Константинопольського патріархату, розширив межі столиці Києва, збудував Десятинну церкву (996 р.). За Володимира

⁶ М. Грушевський, *Історія України-Руси, т. 1* (Сохань П. голова редкол., Наукова думка 1994) 176-7.

⁷ О. Щодра, “Свідчення Бертинської хроніки про посольство русів 838–839 років до Візантійської імперії та імперії франків – важлива віха початків формування та міжнародного визнання Київської держави” *Голос України* (23 лютого 2019) 4.

розпочалося карбування перших на Русі золотих і срібних монет (златників і срібників). На них на одному боці було зображено образ Христа, на другому – великого князя, який сидить на троні в царських відзнаках із хрестом у руці. На деяких монетах вперше як герб князя було викарбовано знак тризуба. Заснував міста Володимир (988 р.), Переяслав (992 р.) та ін. Використовував особистий знак “тризуб”, що став гербом України.

Продовжив справи Володимира Великого його син – великий князь київський Ярослав Мудрий, шанобливо названий русичами Мудрим за любов до знань, особливо розсудливу, плідну державну діяльність і припинення міжусобиць, за неустанну турботу про поширення християнства та освіти. Цей почесний епітет невіддільний від його імені. За характеристикою літописця, розум у молодого Ярослава ‘був добрий і на раті він був хоробрим’⁸. Саме за Ярослава Мудрого Київська держава досягнула найбільшої могутності. Ярослав став великим київським князем у 1019 р. При ньому Київ утвердився як столиця Русі та став головним політичним центром Східної Європи, місто зазнало значних архітектурних перетворень. За свідченням історичних джерел, княжа резиденція Ярослава Мудрого була однією з найрозкішніших у Європі. Столиця Русі – Київ у XI ст. налічував близько 100 тис. (за іншими даними 50 тис.) мешканців і був одним із найбільших міст Європи, величезним міжнародним торговельним центром із численними колоніями іноземних купців. У Парижі, для порівняння, коли до нього прибула княгиня Київської Русі Анна Ярославна, проживало близько 15 тис. мешканців. За Ярослава Мудрого у Київській Русі з’явилися перші оригінальні зразки літератури, широко розвивалася освіта та культура, відбулася перша кодифікація юридичних норм. Саме за князя Ярослава Мудрого було укладено “Правду Ярослава”, яка становить найдавнішу частину “Руської правди”, що стала фундаментом писаного законодавства Руської держави⁹. У період правління Ярослава християнство остаточно утвердилося у Київській державі. У 1039 р. була заснована Київська митрополія, що підпорядковувалася константинопольському патріархові. За Ярослава в Київській Русі було засновано перші монастирі – святого Юрія, Ірини і Києво-Печерський монастир, що стали великими церковними й культурно-освітніми центрами. Ярослав Мудрий піклувався про розвиток освіти в державі. За його розпорядженням були створені школа й бібліотека при Софійському соборі, а також зібрані перекладачі, що переклали давньоруською мовою багато грецьких книг. У Київській Русі панували віротерпимість

⁸ В Сташис, ‘Мудрий Ярослав Володимирович’ в *Державні політичні та громадські діячі України: політичні портрети: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* (Панов М заг ред, Ін Юре 2002) 23.

⁹ *Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі: навчальний посібник* (Демиденко Г та Єрмолаєв В уклад, Право 2014) 4-5.

і повага до інших народів, у багатьох містах Русі були поселення німців, поляків, євреїв, вірмен та ін. Роки князювання Ярослава (1019–1054 рр.) були періодом найвищого розвитку і найбільшого піднесення Київської Русі. Всі свої зусилля великий князь спрямував на продовження справи свого батька Володимира – посилення єдності та централізації держави, її розвиток у співробітництві з європейськими державами. Проте найважливішими своїми завданнями Ярослав Мудрий вважав збереження цілісності держави, її безпеки. Цьому насамперед була підпорядкована його внутрішня і зовнішня політика. У налагодженні зовнішніх зв'язків із різними країнами Ярослав віддавав перевагу дипломатичним методам. Значну увагу приділяв безпеці держави. З метою захисту кордонів Русі змушений був здійснити низку військових походів. Так, у 1030–1031 рр. у союзі зі своїм братом Мстиславом відвоював Червенські землі, внаслідок чого до Русі було повернуто Перемишль, Червен, Белз та інші міста, які були захоплені польським князем Болеславом I Хоробрим у період внутрішньої смути¹⁰. Щоб зберегти цілісність своєї держави, а разом забезпечити права своїх синів, Ярослав встановив систему наслідування (сеньйорату), згідно з якою старший брат Ізяслав дістав великокняжий престол у Києві, Святослав – Чернігівщину, Муром і Тмуторокань, Всеволод – Переяславщину, Суздаль і Ростовщину, Ігор – Володимир-Волинський, В'ячеслав – Смоленщину.

Становленню і розвитку ранньої української державності – України-Руси передував тривалий процес етногенезу українців. Утворення і розвиток княжої Київської держави з центром у Києві було закономірним результатом внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку українців як етнічної нації. Процес їх політичної консолідації зумовлений також низкою важливих внутрішніх і зовнішніх чинників: територіальною і культурною спільністю східних слов'ян, економічними зв'язками і їхнім прагненням об'єднати сили в боротьбі зі спільними ворогами. Українці почали формуватись як нація на етнічних українських землях напередодні та у період становлення Київської Русі, коли формувалася єдина мова, територія, економічний уклад, культурні цінності. Враховуючи геополітичне розташування українських земель на європейському континенті, на формування української нації до певної міри впливали різноманітні мовно-етнічні групи, що проходили через українські землі в різні історичні епохи, – іранці (скіфи та сармати), греки, кельти, германці (готи і варяги), тюрки (хозари і половці), балти (литовці та ятвяги) і слов'яни (деревліани, сіверяни, білі хорвати, дуліби, тиверці тощо). Консолідація національних меншин у складі української

¹⁰ О Субтельний, *Україна: історія* (Львів 1991) 43.

нації відбувалася упродовж XI–XVI ст. Єднальними засадами в цьому процесі були спільність території, українська (руська) мова та християнство¹¹. Взагалі важко визначити точну дату появи українців як і росіян чи французів, англійців або іспанців тощо. У доступних нам письмових джерелах XI–XIII ст. використовувалася спільна для всієї території Русі наддіалектна літературна мова. Після татаро-монгольської агресії літописна традиція припинилася на тривалий період – від другої половини XIII – до другої половини XIV ст.

Формування і розвиток української нації, відтак народу відбувалися упродовж декількох етапів. Адже щоб людському колективу скласти-ся у таку історичну спільність, як нація, потрібні століття надскладних історичних і соціальних змін, життєвих ситуацій, у яких формується її самобутність, тобто природна своєрідність, не схожа на інші, самостійність у своєму розвитку, незалежність від усіляких впливів. Насамперед потрібне тривале співіснування на певній освоєній території. На думку авторитетного українського етнологів С. Павлюка, повинна бути спільна дія на своє утвердження, унаслідок якої створювалися матеріально-господарські, культурні, духовні цінності та формувалася психологічна усвідомленість потреби спільного буття¹². У цьому разі вагомим фактором соціальної єдності будь-якого людського колективу є мова, із виникненням якої починає формуватися нація. Спосіб порозумітися між собою засобом мовлення найповніше формував соціально-психологічну згуртованість, довірливість, особливо на ранній стадії, і врешті – це основа людського прогресу, коли у найдосконалішій формі можна було передати будь-яку інформацію¹³. Мова відігравала у процесі формування і становлення української нації, як і інших націй у світі, мобілізуючу роль. Через мову можна пізнати внутрішній світ, почуття, мислення, інтелект, сутність людини. Так само через мову ми можемо пізнати народ, оскільки вона розкриває сутність тих, хто є її носіями. Мова як психологічне явище впливає на менталітет, витворює її характер¹⁴. Умови для фізичного життя були й на іншій території, але потрібен був гурт, у якому була змога спілкуватися між собою. Первісні людські колективи вели кочовий чи напівкочовий спосіб життя, долаючи значні відстані, пристосовуючись до різних кліматичних умов, використовуючи набуті, хай ще примітивні, прості навички здобувати їжу, освоювати нові тери-

¹¹ С. Павлюк, *Етногенез українців: спроба теоретичної конструкції* (Ін-т народознавства 2006) 248.

¹² С. Павлюк, 'Про походження українського народу' в *Матеріали конференції "Народ, нація, держава: українське питання у європейському вимірі"* (Науковий вісник Українського Вільного Університету Львів 1993, 1995) 21.

¹³ С. Павлюк, 'Етногенез' в *Мала енциклопедія українського народознавства* (Павлюк С. ред, Ін-т народознавства НАН 2007) 178-81.

¹⁴ С. Крамар, *Україна-Русь vs Московія: настільна книга* (Медобори-2006 2017) 179.

торії. І в цих умовах сказане один до одного зрозуміле рідне слово об'єднувало людей¹⁵. Іншим важливим компонентом була культура, яка набула специфічних рис для конкретного людського колективу, відмінних від інших. Це виявлялося в особливостях побудови житла, пошиття одягу, приготування їжі, виготовлення знарядь праці, вирощування хліба, утримання худоби тощо. Зважаючи на органічність, взаємопов'язаність духовної та матеріальної культури, зароджувалося своєрідне культурне середовище в історичному процесі формування народу. Сформовані цінності породжували почуття відповідальності за їхнє збереження, патріотизму – любові до своєї землі, турботи про інтереси та долю своєї нації, батьківщини, усвідомлення своєї самотності. Набуті господарські навички, виготовлені знаряддя у деякому людському згуртуванні давали змогу існувати; колективне виконання обрядово-ритуальних дій, ворожінь, заклинань створювало атмосферу непізнаності цих явищ, а з цим і деяку смиренність і підпорядкованість. Це ще більше згуртувало людей. Практичні мотиви гуртової спільності переросли у самоусвідомлення своєї історичної долі. Людський колектив міг здружуватися під час постійних переміщень, міграцій. Проте самоусвідомлення себе як своєрідної людської спільноти приходить після заселення якоїсь території, де століттями формують культурні цінності. Тобто територія є ще одним важливим чинником виникнення нації. Як історично складена спільність людей народ характеризується стабільними ознаками мови, культури, психічного складу, стійкими зв'язками між поколіннями, а також усвідомленням свого спільного походження, визнання самоназви нації та історичної долі, значною мірою пов'язаної з заселенням та освоєнням конкретної території.

Значне місце в історії українського державотворення посідає Галицько-Волинська держава, яка стала спадкоємицею і наступницею Київської Русі, продовжила державотворчі традиції на українських землях¹⁶. Створення Галицько-Волинської держави – важливий етап в історії української державності. Ця держава досягла значного політичного розвитку і за рівнем економіки та культури увійшла до найпередовіших країн тогочасної Європи. Найбільшого розвитку вона досягла за князя Данила Романовича (1238–1264 рр.), охопивши значну частину земель колишньої Київської Русі. Він став наймогутнішим з усіх руськоукраїнських князів, одним із тих, хто зупинив Орду перед Європою. У XIII ст. Галицько-Волинська держава уособлювала в очах європейців Русь. Європей-

¹⁵ Павлюк (н 12) 21.

¹⁶ І Бойко, 'Галицько-Волинська держава – спадкоємиця і наступниця княжої України-Руси (до 820-річчя утворення)' в *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2019 р.), т 1* (Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка 2018) 33-9.

ські правителі на чолі з Папою Римським вважали галицько-волинських Романовичів законними правонаступниками володарів Русі. Особливо активізувалися зв'язки Данила Романовича з Папою Римським. Папа ініціював Данилові укласти церковну унію з Римом, що підняло би Русь і самого князя до рівня могутніх західноєвропейських держав і монархів. На початку 1253 р. Папа Римський відрядив до Данила посольство на чолі з легатом Опізо з пропозицією прийняти королівський титул. Коронувався Данило у Дорогочині, де перебував у поході проти ятвягів, у листопаді 1253 р.¹⁷ Це стало визначною для всієї Русі подією. Отримання королівського титулу з рук Папи (Данило коронований “світлішим королем всієї Русі”) зробило Романовича за правовим і політичним становищем рівним з усіма іншими коронованими правителями Європи. Ставши королем, Данило не лише прирівнявся до європейських монархів, а й кинув виклик золотоординському хану Батию. Отже, і Київська Русь, і Галицько-Волинська держава відіграли важливу роль в історії українського державотворення¹⁸. Галицько-Волинська держава мала також значний вплив у тогочасній Європі, була активним учасником міжнародного життя. Проте поступальний розвиток Галицько-Волинської держави був перерваний у середині XIII ст. вторгненням монголо-татар. У другій половині XIII – перших десятиріччях XIV ст. ця держава зазнала потужних військових нападів кочівників, захищаючи Західну та Центральну Європу від руйнівної навали. Часті спустошливі татарські набіги, боярські міжусобиці, економічні проблеми послабили політичну й економічну могутність Галицько-Волинської держави, чим скористалися сусідні держави, які зазнали незначних руйнувань від татарського лихоліття. У першій половині XIV ст. на зруйнованих татарами землях Галицько-Волинської держави розпочався період глибокого політичного, економічного та культурного занепаду.

Наступний етап розвитку Української державності започаткувала перемога української нації в Національно-визвольній війні 1648–1654 рр.¹⁹. Її результатом стало відродження Української козацької держави – Гетьманщини та формування правової системи цієї держави (середина XVII – друга половина XVIII ст.)²⁰. Відродження Української козацької держави вперше одержало правове оформлення та закріплення у Зборівському (серпень 1649 р.), а потім й у Білоцерківському (вересень 1651 р.) договорах, які Б. Хмельницький уклав із Річчю Посполитою. З початку фор-

¹⁷ І Крип'якевич, *Галицько-Волинське князівство* (Ісаєвич Я відп ред, Інститут українознавства ім І П Крип'якевича НАН України 1999) 21-37.

¹⁸ В Кульчицький та Б Тищик та Б Бойко, *Галицько-Волинська держава (1199–1349)* (Бібл'юс 2006) 231.

¹⁹ В Смолій та В Степанков, *Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)* (Києво-Могилянська академія 2009) 447.

²⁰ В Смолій, 'Українська козацька держава' (1991) 4 Український історичний журнал 5-19.

мування Українська держава мала основні її ознаки: органи публічної влади, які виконували свої функції на визначеній території; територію, яку охоплювала державна організація і населення, що на ній проживало; податки, що збиралися на утримання органів публічної влади. Українська козацька держава цієї доби – зі своїми центральними та місцевими органами влади, адміністрацією, судами і військом, зі своєю територією (яка, щоправда, не мала чітко визначених кордонів, бо вони іноді змінювалися залежно від зовнішньополітичної ситуації – але все ж територія була, бо без цього немає держави!) – за формою правління була, вважаємо, демократичною республікою з виборним гетьманом на чолі, унітарною, з демократичним політичним режимом. Однак істотним недоліком новоствореної держави було нерозв'язання важливої соціально-економічної проблеми – не було звільнено від особистої залежності заможних землевласників усе селянство, не ліквідовано його борги і численні повинності. Не була диференційована компетенція державних органів – вони переважно виконували одночасно й адміністративні, й судові, й військові функції тощо. Створена в результаті Національно-визвольної війни проти Речі Посполитої Українська козацько-гетьманська держава проіснувала понад 100 років – із середини XVII ст. до кінця XVIII ст. Незважаючи на приєднання до Московської держави у 1653–1654 рр., вона ще тривалий час продовжувала зберігати всі ознаки державності – територію, органи публічної влади, армію, судову систему, право. В Україні, як вважаємо, існувала республіканська форма правління з виборним главою держави – гетьманом. Спочатку ці ознаки виявлялися чітко, оскільки у складі Московського царства Україна мала значну державно-політичну автономію. Проте надалі наполегливо і послідовно Московія стала проводити політику обмеження української автономії. Почалося з обмеження компетенції гетьмана, Ради генеральної старшини (генерального уряду) та козацької військової ради. Згодом ліквідовано виборність усіх органів влади й управління в Україні – їх стала фактично призначати російська влада. У 1764 р. гетьманство було ліквідовано остаточно, у 1775 р. – Запорозьку Січ. У 1783 р. ліквідовано попередній адміністративно-територіальний устрій України, її право, тоді ж – закріпачено селянство. Російська імперія на той час зміцніла настільки, що не потребувала вже ні окремої автономії України, ні козацького та запорозького війська. Україна стала адміністративно-територіальною частиною, провінцією Російської імперії, на її територію поширено дію російського законодавства, управлінську систему. Головними причинами втрати Україною незалежності та державності були постійні чвари серед політичної еліти та відсутність єдності з народом. Особисті, корисли-

ві інтереси старшини, шляхти переважали над загальнонаціональними. Зрівняння цих верств із московським дворянством, надання їм нових земель, привілеїв нейтралізувало значну частину старшини і шляхти, вони й самі стали закріпачувати вільних селян, козаків. Суспільство розкололося. Загравання з українською старшиною і шляхтою російської та польської влади зумовило їх відречення від ідей незалежності, оскільки за цю незалежність можна було втратити все – маєтки, життя. Козацтво, позбавлене керівництва політичної еліти, поводитися пасивно, селянство і міщанство – й поготів. Тому спроби гетьманів І. Виговського, П. Дорошенка, І. Мазепи відновити Українську державність зазнали поразки. Отже, приєднання України до інших держав – Росії і Речі Посполитої мало негативні наслідки. Це призвело до того, що Україна не тільки втратила свою незалежність і державність, а й стала звичайною провінцією цих держав.

Третій важливий історичний період відновлення Української державності – це національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. Цей період в історії України характеризується значною політичною, військовою та дипломатичною діяльністю українських національних сил, спрямованою на відродження самостійної держави на українських етнічних землях у 1917–1921 рр. Революційні події у цей період призвели до проголошення національної державності у формі УНР за УЦР, Української Держави за П. Скоропадського, УНР за Директорії і ЗУНР, яка мала важливе значення для відновлення Україною незалежності у 1991 р., утвердження історичної єдності українських земель, консолідації українського суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України. У ті важкі часи українська нація, об'єднавшись довкола ідеї національного визволення, проявила волю, героїзм і жертвність у боротьбі за державність і свободу. Українці вперше за майже 300-літню історію використали шанс реалізуватись як державна нація²¹. Українська революція 1917–1921 рр. докорінним чином змінила політичну ситуацію в Україні та вплинула на геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни. Українська революція 1917–1921 рр. розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917 р.²². Ключовим її рушієм була українська нація та її політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення необхідності проголошення власної державної незалежності. Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські

²¹ С Кубів, 'Століття свободи й незламності' (2017) 3 Право України 9.

²² *Нариси історії української революції 1917–1921 років, кн 1* (Смолій В голова редкол, Наукова думка 2011) 390.

інституції, відроджувалася українська мова й культура²³. Українська революція поставила питання про утворення Української держави в межах етнографічної території. У процесі становлення та розвитку Української державності упродовж 1917–1918 рр. межі її території розширилися й охопили майже всі землі Наддніпрянської України, а з падінням Австро-Угорської імперії процес поширився на західноукраїнські землі, де була проголошена ЗУНР²⁴. 22 січня 1919 р. відбулася Злука західних і східних українських земель. У часи Української революції вдалося зібрати у межах Української держави майже всю українську етнографічну територію. Наслідки Першої світової війни і вирішення Паризькою мирною конференцією територіальних питань у післявоєнній Європі, на жаль, обернулися не на користь України, українцям довелося жити на території чотирьох держав – РСФСР, Польщі, Румунії, Чехословаччини, але ідея соборної України, безумовно, і надалі існувала. Революційні події 100-річної давності мають важливе значення і для сучасної України. Нині важливим є ознайомлення громадськості про Українську революцію 1917–1921 рр. як один із визначальних етапів у процесі національного державотворення та про її значення для розбудови новітньої Української держави. Одним із головних уроків історії боротьби за Українську державу на початку ХХ ст. є необхідність єдності всіх політичних сил держави. Потрібно далі зміцнювати свою обороноздатність, усвідомлюючи, що захист територіальної цілісності України покладається на власну націю (народ); оперативне вирішення невідкладних соціально-економічних завдань, турбота про забезпечення матеріального добробуту народу; чіткість програмних завдань розбудови національної держави; важливість агітаційно-пропагандистської роботи серед народу; забезпечення єдності державної влади в суспільстві та взаємної довіри загалом; забезпечення зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних інтересів держави тощо.

Четвертий період історії Української державності – Карпатська Україна (1939 р.), Українська держава (1941 р.). Важливе місце в багатовіковій історії українського державотворення займає Карпатська Україна – Українська незалежна держава, яка існувала на значній частині території Закарпаття з 15 березня до кінця травня 1939 р. Як відомо, Закарпаття – це українські етнічні землі, розташовані на південних схилах Карпатських гір і в басейні річки Тиса, історична назва території сучасної Закарпатської області України. У другій половині Х ст. Закарпаття було важливою складовою Київської держави – “Русі”, а упродовж 1280–1320 рр. східна

²³ О Мироненко, *Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради* (1995) 327.

²⁴ Б Тищик, *Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права* (Тріада плюс 2001) 392.

частина Закарпаття перебувала у складі Галицько-Волинської держави. Після припинення існування останньої Закарпаття відійшло до складу Угорського королівства. У 1526 р. східна частина Закарпаття відійшла до Семиградського, або Трансільванського князівства, західна – стала володінням Австрійської імперії, а з 1867 р. – Австро-Угорщини. На основі Сен-Жерменського (1919 р.) і Тріанонського (1920 р.) договорів Закарпаття (Підкарпатська Русь) було приєднано до складу Чехословацької Республіки на правах автономії. Проте реальний автономний статус Карпатської України, передбачений договорами, так і не був забезпечений чехословацьким урядом. У 1920–1930-х роках українська громадськість і політичні партії на Закарпатті активно виступали за надання Карпатській Україні автономії, створення Української національної держави і воз'єднання у Соборній незалежній українській державі. З середини 30-х років під впливом національної боротьби українців Галичини, як і інших поневолених народів Європи, закарпатські українці щоразу наполегливіше стали вимагати у влади Чехословаччини автономії для свого краю²⁵. У жовтні 1938 р. було проголошено автономію Карпатської України зі столицею в Ужгороді, де організовано свій уряд. Для захисту краю у Хусті була створена Організація народної оборони “Карпатська Січ”. У ніч на 14 березня 1939 р. на Карпатську Україну напала Угорщина. У відповідь на напад 15 березня розпочалося перше засідання Союму Карпатської України, на якому проголошено повну державну незалежність Карпатської України. Парламентом було прийнято конституцію Карпатської України (Конституційний закон ч. 1). Конституція визначала форму правління Карпатської України як президентсько-парламентську республіку. Державною мовою – українську. Затверджено державний герб (із зображенням ведмеда на лівому червоному підполі щита, а на правому – чотирьох синіх і трьох жовтих вертикальних смуг. Посередині щита – золотий тризуб із хрестом на середньому зубці). Прапором визначено синьо-жовтий, гімном – “Ще не вмерла Україна”. Таємним голосуванням Союм Карпатської України обрав першим Президентом держави А. Волошина. На його пропозицію Прем'єр-міністром затверджено Ю. Ревая²⁶.

Отже, процес державної самостійності Закарпатської України завершився успішно, але це тривало недовго. У ніч із 13 на 14 березня хортистська Угорщина, яку підтримала Німеччина, напала на Карпатську Україну. Із перших же годин окупації загони Карпатської Січі повели кровопролитні бої з окупантами. Однак сили були нерівні. Вирішальна

²⁵ М Вегеш, ‘Карпатська Україна’ в *Енциклопедія історії України, т 4: Ка–Ком* (Смолій В голова редкол, Наукова думка 2007) 122.

²⁶ В Чехович, ‘Карпатська Україна’ в *Політична енциклопедія* (Левенець Ю голова редкол, Парламентське видавництво 2011) 318.

битва відбулася на Красному полі під Хустом. Ворог, хоч і зазнав значних втрат, 16 березня захопив Хуст, а до 18 березня – більшу частину території краю. Бої тривали тільки у гірських районах. Наприкінці березня 1939 р. Президент республіки А. Волошин та частина уряду на чолі з Прем'єром емігрували до Праги. Українська держава припинила своє існування, знову ж таки, задушена агресивними сусідами²⁷.

Недовгий період існування Карпатської України став однією з яскравих сторінок багатовікової боротьби закарпатських українців за свою державу. Нині гідно вшановано їхню пам'ять: А. Волошину в Ужгороді встановлено пам'ятник, встановлено і пам'ятний знак на Красному полі, іменами творців Карпатської України названо вулиці, площі, навчальні заклади. Здобутки та ідейна спадщина А. Волошина також були визнані на державному рівні: 15 березня 2002 р. Указом Президента України за визначну особисту роль у боротьбі за утвердження Української державності Волошину Августина Івановичу – Президентові Карпатської України у 1939 р. – було посмертно присвоєно звання “Герой України” з удостоєнням ордена Держави.

Карпатська Україна мала важливе історичне значення, яке свідчило про існування державотворчих традицій українського народу. Це була держава української нації, яка проживає на своїй історичній батьківщині, була і є корінною на території України, зокрема Закарпаття, від найдавніших часів. Утворення Карпатської України було результатом реалізації титульною українською нацією права на політичне самовизначення, спробою звільнитися від вікової влади чужинців, влади, яка різними способами нав'язувала своє панування, право, ідеологію, історію. Великим позитивом було й те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу, зокрема й у ХХ ст.

Особливе місце в історії національної державності займає проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 р. на зборах українських діячів (100 делегатів з усієї України: представники української інтелігенції, політичних і просвітницьких організацій, кооперативів, товариств) у щойно окупованому німецькими військами Львові. На цих зборах, названих національними, одногolosно прийнято текст “Акту відновлення Української Держави”. Оскільки текст цього документа майже ніде не публікувався, скорочено наведемо його зміст. Отже, у ньому сказано: ‘Волею Українського Народу ОУН [Організація

²⁷ Тищик та Бойко (н 4) 606.

українських націоналістів. – О. С., І. Б.] під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України²⁸. В Акті відновлення української державності зазначалося, що український народ буде боротися за суверенну владу на всіх національних землях, а також про те, що створення на західноукраїнських землях української влади, буде підпорядковано майбутньому національному урядові в Києві. Його проголошення схвально сприйняли провідні діячі українського політичного руху та українська спільнота. Зокрема, йому присвятив окрему відозву митрополит А. Шептицький. У наступні дні по всій Західній Україні активісти ОУН організували мітинги на підтримку Акта, створювали органи української місцевої влади. ОУН закликала весь український народ не складати зброї так довго доти, 'доки на всіх українських землях не буде створена Українська суверенна Держава'²⁹. Українські національні збори сформуvalи тимчасовий уряд – Українське державне правління. На княжій горі у Львові було піднято національний прапор. Львівська радіостанція повідомила про Акт і передала благословення митрополита А. Шептицького з цієї нагоди. Наступним кроком мало стати відновлення Української держави у Києві. У багатьох населених пунктах були оперативно створені й розгорнули діяльність українські органи влади. Скориставшись можливістю, український уряд зробив дві інформаційні передачі по радіо – увечері 30 червня і зранку 1 липня. На основі цих радіопередач Український національний комітет у Кракові 1 липня видав інформаційний бюлетень про встановлення в Галичині української влади. Новина була для німецької влади несподіванкою. Про неї стало відомо 2 липня й у Берліні. Нацистська верхівка – Гітлер, Герінг, Гімлер зовсім не збиралися створювати, навіть васальну, українську державу. Україна мала стати сировинною колонією і складовою Великонімецької імперії. Для неї було вже й призначено рейхкомісара – гауляйтера Е. Коха.

Отже, з Берліна надійшла вказівка не визнавати самопроголошеного українського уряду та заарештувати всіх його організаторів та учасників. У Кракові 5 липня був заарештований С. Бандера та більшість членів Українського національного комітету (В. Янів, В. Горбовий та інші), у наступні кілька днів – більшість членів уряду та інші керівні діячі ОУН у Львові (зокрема й Я. Стецько), деяких посаджено під домашній арешт, дехто пішов у підпілля. Після допитів у Львові та Кракові арештованих відправлено у Берлін. Їх було кілька сотень. С. Бандері і Я. Стецьку ясно

²⁸ П Мірчук, *Акт відновлення Української Державності 30 червня 1941 року (його генеза та політичне й історичне значення)* (1953) 3.

²⁹ П Гай-Нижник, 'Українська Держава: історична доконаність і розвіяна паралельна дійсність (Акт 30 червня та революційне державотворення під проводом ОУН(р) у 1941–1942 рр. як вияв національного чину та символ суверенних прагнень українського народу)' [2015] 98(7) Гілея: науковий вісник 49–65.

дали зрозуміти – що “фюрер – єдиний, хто керує боротьбою, і ніяких українських союзників не існує”. На що Я. Стецько відповів: “Росіяни у будь-якому разі проти вас, бо ви почали війну проти їхньої імперії. А тепер проти вас також українці”.

Так само гордо відповідав на допиті і С. Бандера. Стосовно його розпорядження сформувати у Львові український уряд, він пояснив:

Ми боремося за українські ідеї та цілі <...>. Видаючи, як голова ОУН, накази, я не покликався на жоден наказ ані жодне порозуміння з будь-якою німецькою інстанцією <...>, на жодну згоду німецьких чиновників, а лише на мандат, що його я отримав в українців. Будівництво і організація українського життя можуть бути зреалізовані передусім лише українцями передусім лише українцями на замешканій ними території <...> Я є тої думки, що тимчасово це можливе в порозумінні з німцями³⁰.

С. Бандеру та багатьох інших заарештованих активних діячів ОУН відправлено у концтабори (зокрема С. Бандеру – у Заксенгаузен), частину – розстріляно. Заарештовано двох братів С. Бандери – Василя й Олександра. Їх замордовано у концтаборі Освенцім у 1942 р., як і багатьох інших видатних патріотів – І. Габрусевича, Олесья Кандибу-Ольжича та ін. Проголошення Української держави 30 червня 1941 р. у Львові з ініціативи ОУН у вкрай несприятливих обставинах було черговою спробою українців заявити про прагнення мати власну державність. Утім, вона вкотре засвідчила їхнє волевиявлення до державної незалежності.

Специфічну форму Української державності було сформовано у радянський період. Соціалістична квазідержава та союзна республіка у складі СРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка (до 30 січня 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка) існувала з 10 березня 1919 р. до 24 серпня 1991 р. У результаті збройної агресії більшовицької Росії з допомогою місцевих більшовиків проти УНР у Харкові 25 грудня 1917 р. було проголошено Українську Радянську Республіку, яка проіснувала до 24 серпня 1991 р. У 80-х роках ХХ ст. в економіці (насамперед) та всьому суспільно-політичному житті СРСР відбулися серйозні зміни. Багаторічне правління більшовиків-комуністів із їхньою утопічною ідеєю створення у короткій час суспільства “загального благоденства”, соціальної рівності та справедливості, широкої демократії та народовладдя насправді перетворилося у тоталітарну антидемократичну диктатуру, в суспільство людей-гвинтиків, повністю

³⁰ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів (Дашкевич Я та Кук В заг ред, Піраміда 2001) 558.

позбавлених загальнолюдських природних прав і свобод, підвладних волі компартійно-державної еліти³¹. Проте управління найбільшою територією однієї з найбільших за кількістю населення держав диктаторними методами нескінченно тривати не могло. У багатьох національних республіках з'явився рух протесту, почастишали вияви національно-визвольної боротьби, що були об'єктивною реакцією щодо політики русифікації усього населення країни, небувалого й необгрунтованого вивчення ролі та значення, культури і мови одного народу – російського. Політика, що здійснювалася уперто й наполегливо в усіх галузях життя і позбавляла інші народи країни своєї самоідентичності, мови, історії, традицій. Почав падати і міжнародний престиж СРСР, частішали вияви його агресивності, силові спроби нав'язати свою політику та волю багатьом іншим країнам і народам. Кризи в економіці, у соціально-політичних відносинах всередині країни, антидемократична політика щодо неросійських народів призвели до краху радянської федерації. Країни Балтії, Україна, Грузія та інші колишні “союзні республіки” стали на шлях проголошення державної незалежності, який М. Горбачов образливо назвав “парадом суверенітетів”. Але це був не “парад”, а об'єктивний, природний процес. Проголосила, а точніше, відновила свою державну незалежність, справжній, а не фіктивний суверенітет і Україна – Декларацією про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. та Актом проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.

Висновки. Беручи до уваги все сказане вище, можемо стверджувати про наявність в української нації великої і багатой спадщини національного державотворення. У ній міститься цінний досвід боротьби за Українську державу. Кожний етап боротьби за Українську державу ставав фундаментом, основою для наступного, мав великий вплив на формування і зміцнення української нації, її боротьбу за національну гідність та державну незалежність.

Чому потрібно з'ясувати витоки, етапи становлення та розвитку Української державності? Насамперед тому, що будь-який народ, будь-яка нація починається передусім із того, що вона зобов'язана досконало знати своє минуле, своє коріння та витоки, бо “хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани”. Тому що з розпадом СРСР українці отримали право на історію Київської Русі, Галицько-Волинської держави, державна спадщина яких належить українцям. Це також обумовлено євроінтеграційними прагненнями України, адже

³¹ П Гай-Нижник, “Самостійна” УСРР: хронологія виникнення маріонеткової псевдодержави та її ‘добровільного’ вступу до СРСР’ (*Україна Incognita*, 18.02.2013) <<http://incognita.day.kiev.ua/xronologiya-viniknennya-marionetkovoyi-psevdoderzhavi.html>> (дата звернення: 02.12.2019).

Українська державність має багатовікову тяглість, а її еволюція відбувалася у руслі загальної європейської історії. Тому що більшість держав мають і власну назву, і встановлену та затверджену дату чи то першої письмової згадки, чи то початку своєї державності. Тому що висвітлення історії Української держави є одним із важливих атрибутів сучасної держави, її суверенності та ідентичності. Тому що держава і державність є невід'ємні одна від одної, а модель держави умовно тоді цілісна, коли крім дерева відображено і його коріння. Нарешті, це потрібно для подальшої консолідації сучасного українського суспільства. Звернення до історії Української державності пробуджує у нас національну гордість, формує нашу духовність та історичну пам'ять, роль якої у розбудові нашої держави є дуже значною.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Kramar S, *Ukraina-Rus vs Moskovia: nastilna knyha [Ukraine-Rus' vs Muscovy: Reference Book]* (Medobory-2006 2017) (in Ukrainian).
2. Kulchytskyi V ta Tyshchuk B ta Boiko B, *HalytskoVolynska derzhava (1199–1349) [The State of Galicia-Volhynia (1199–1349)]* (Biblos 2006) (in Ukrainian).
3. Mirchuk P, *Akt vidnovlennia Ukrainskoi Derzhavnosti 30 chervnia 1941 roku (ioho heneza ta politychne y istorychne znachennia) [The Act Restoring Ukrainian Statehood of June 30, 1941 (Its Genesis, Political and Historical Significance)]* (1953) (in Ukrainian).
4. Myronenko O, *Svitoch ukrainskoi derzhavnosti. Polityko-pravovy analiz diialnosti Tsentralnoi Rady [The Light of Ukrainian Statehood. Political and Legal Analysis of the Central Rada's Activities]* (1995) (in Ukrainian).
5. Pavliuk S, *Etnoheneza ukraintsev: Sproba teoretychnoi konstruktsii [Etnogenesis of the Ukrainians: An Attempt at Theoretical Construction]* (In-t narodoznavstva 2006) (in Ukrainian).
6. Rabinovych P, *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of the General Theory of Law and State: Study Guide]* (LILEIa 2002) (in Ukrainian).
7. Smolii V ta Stepankov V, *Ukrainska natsionalna revoliutsiia XVII st. (1648–1676 rr.) [Ukrainian National Revolution of XVII Century (1648–1676)]* (Kyievo-Mohylianska akademiia 2009) (in Ukrainian).
8. Subtelnyi O, *Ukraina: istoriia [Ukraine: History]* (Lybid 1991) (in Ukrainian).
9. Tyshchuk B ta Boiko I, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: akademichnyi kurs: pidruchnyk [History of State and Law of Ukraine: Academic Course: Textbook]* (In Yure 2015) (in Ukrainian).
10. Tyshchuk B, *ZakhidnoUkrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istoriia derzhavy i prava [West Ukrainian People's Republic (1918–1923). History of State and Law]* (Triada plus 2001) (in Ukrainian).

11. Vynnychenko V, *Zapovit bortsiam za vyzvolennia [A Testament to Liberation Fighters]* <<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2930>> (accessed: 02.12.2019) (in Ukrainian).

Edited books

12. Hrushevskiy M, *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus']*, t 1 (Sokhan P holova redkol, Naukova dumka 1994) (in Ukrainian).
13. Kryp'iakevych I, *Halytsko-Volynske kniazivstvo [Galicia-Volhynia Principality]* (Isaievych Ya vidp red, Instytut ukrainoznavstva im I P Kryp'iakevycha NAN Ukrainy 1999) (in Ukrainian).
14. *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv [Essays on the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921]*, kn 1 (Smolii V holova redkol, Naukova dumka 2011) (in Ukrainian).
15. Stashys V, 'Mudryi Yaroslav Volodymyrovych' ['Yaroslav Volodymyrovych the Wise'] v *Derzhavni politychni ta hromadski diiachy Ukrainy: politychni portrety: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshch navchalnykh zakladiv [State Political and Public Figures of Ukraine: Political Portraits. Study Guide for Students of Higher Education Institutions]* (Panov M zah red, In Yure 2002) (in Ukrainian).
16. *Ukrainske derzhavotvorennia. Akt 30 chervnia 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv [Ukrainian State-Building. Act of June 30, 1941. Collected Documents and Materials]* (Dashkevych Ya ta Kuk V zah red, Piramida 2001) (in Ukrainian).

Encyclopaedias

17. Chekhovych V, 'Karpatska Ukraina' ['Carpathian Ukraine'] v *Politychna entsyklopediia [Political Encyclopedia]* (Levenets Yu holova redkol, Parlamentske vydavnytstvo 2011) (in Ukrainian).
18. Pavliuk S, 'Etnohenez' ['Ethnogenesis'] v *Mala entsyklopediia ukrainskoho narodoznavstva [Small Encyclopedia of Ukrainian Folk Studies]* (Pavliuk S red, In-t narodoznavstva NAN 2007) (in Ukrainian).
19. *Pravda Ruska Yaroslava Mudroho: pochatok zakonodavstva Kyivskoi Rusi: navchalnyi posibnyk [Yaroslav the Wise's Rus' Truth: The Beginnings of Kievan Rus' Legislation: Study Guide]* (Demydenko H ta Yermolaiev V uklad, Pravo 2014) (in Ukrainian).
20. Shemshuchenko Yu, 'Derzhavnist' ['Statehood'] v *Yurydychna entsyklopediia [Encyclopedia of Law]*, t 2: D–I (Shemshuchenko Yu holova redkol, Ukr Entsykl 1999) (in Ukrainian).
21. Vehesh M, 'Karpatska Ukraina' ['Carpathian Ukraine'] v *Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of Ukrainian History]*, t 4: Ka–Kom (Smolii V holova redkol, Naukova dumka 2007) (in Ukrainian).

Journal articles

22. Hai-Nyzhnyk P, 'Ukrainska Derzhava: istorychna dokonaniist i rozviiana paralelna diisnist (Akt 30 chervnia ta revoliutsiine derzhavotvorennia pid provodom OUN(r) u 1941–1942 rr. yak vyjav natsionalnoho chynu ta symvol suverennykh prahnen ukrainskoho narodu)' ['The Ukrainian State: Historical Completeness and Dispelled Parallel Reality (Act of June 30 and Revolutionary State-Building under the Leadership of OUN (R) in 1941–1942 as a Manifestation of the National Status and a Symbol of Sovereign Aspirations of the Ukrainian People)'] [2015] 98(7) Hileia: naukovyi visnyk 49-65 (in Ukrainian).
23. Kubiv S, 'Stolittia svobody y nezlamnosti' ['The Centennium of Freedom and Invincibility'] (2017) 3 Pravo Ukrainy 9 (in Ukrainian).

24. Smolii V, 'Ukrainska kozatska derzhava' ['The Ukrainian Cossack State'] (1991) 4 *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 5-19 (in Ukrainian).

Newspaper articles

25. Hai-Nyzhnyk P, "Samostiina" USSR: khronolohiia vynyknennia marionetkovoï psevdoderzhavy ta yii "dobrovilnoho" vstupu do SRSR' ["Independent" Ukrainian SSR: Chronology of Emergence of a Puppet Pseudo-State and Its "Voluntary" Accession to the USSR'] (*Ukraina Incognita*, 18.02.2013) <<http://incognita.day.kiev.ua/xronologiya-viniknennya-marionetkovoyi-psevdoderzhavi.html>> (accessed: 02.12.2019) (in Ukrainian).
26. Shchodra O, 'Svidchennia Bertynskoi khroniky pro posolstvo rusiv 838–839 rokov do Vizantiiskoi imperii ta imperii frankiv – vazhlyva vikha pochatkiv formuvannia ta mizhnarodnoho vyznannia Kyivskoi derzhavy' ['Annales Bertiniani Testimony about the Rus' Embassy in 838–839 to the Byzantine Empire and the Empire of the Franks – an Important Milestone of the Early Establishment and International Recognition of the Kievan State'] *Holos Ukrainy* (23 liutoho 2019) 4 (in Ukrainian).

Conference papers

27. Boiko I, 'Halytsko-Volynska derzhava – spadkoiemnytsia i nastupnytsia kniazhoï Ukrainy-Rusy (do 820-richchia utvorennia)' ['The State of Galicia-Volhynia – the Heir and Successor of the Princely Ukraine-Rus' (to the 820th Anniversary of Establishment)'] v *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu pravi liudyny v Ukraini: materialy XXIV zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (7–8 liutoho 2019 r.)* [Issues of State-Building and Human Rights Protection in Ukraine: Materials of the XXIV Reporting Scientific and Practical Conference (February 7–8, 2019)], ch 1 (Iurydychnyi fakul'tet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka 2018) 33-9 (in Ukrainian).
28. Pavliuk S, 'Pro pokhodzhennia ukrainskoho narodu' ['On the Origin of the Ukrainian People'] v *Materialy konferentsii "Narod, natsiia, derzhava: ukrainske pytannia u yevropeiskomu vymiri"* [Materials of the Conference "The People, the Nation, the State: Ukraine's Issue in the European Dimension"] (Naukovyi visnyk Ukrainskoho Vilnoho Universytetu Lviv 1993, 1995) 21 (in Ukrainian).

Oleksandr Sviatotskyi
Ihor Boiko

THE ORIGINS, STAGES OF ESTABLISHMENT
AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN STATEHOOD

ABSTRACT. The purpose of the article is to highlight the origins, stages of establishment and development of Ukrainian statehood. The author notes that statehood is the result of material and spiritual development of an entire nation. It is established that statehood has a much wider content than the concept of "the State". Statehood culminates into creation of the State as the high point of development of the Ukrainian nation. Statehood is like a foundation and roots of the State, and the latter, for its part, is one of the constituents – in a certain sense, the crown of statehood. Signs of statehood: 1) realization of the nation's right to political self-determination, State independence, this being the first step towards creating own State; 2) availability of public authorities which act in two forms: a) state

ПРАВО УКРАЇНИ • 2020 • № 1 • 17-40

power including head of the State; bodies of legislative, executive and judicial power; law enforcement agencies (police, State security agencies, public prosecution, armed forces, etc.); b) municipal power which comprises representative and executive authorities, local self-government bodies; 3) State sovereignty which means the supremacy of the State in its territory and independence in international relations; 4) the system of legal provisions (primary and secondary legislation) which regulate relevant social relations; 5) international recognition of the State and, as a result, its international legal identification; 6) state symbols are official signs (images, items) or sound expressions which are enshrined in legislation and symbolize the sovereignty of the State.

For the Ukrainian nation, national statehood has been established in a quite difficult manner and during a long time. Ukrainian statehood was created by the Ukrainian nation as a specific historical form of Ukrainian sociality which is united by single language, territory, history, culture, religion, law, deep economic ties, certain cultural and character features. The Ukrainian nation has been living in the territory of modern Ukraine for many centuries; more than 1,000 years ago, it began creating its statehood under extremely tough conditions, in particular because it did not have borders protected by nature but had aggressive close and distant neighbors. The history of Ukrainian statehood is actually the history of the national liberation struggle of the Ukrainian people for their State. This struggle was aimed at liberating the Ukrainian people from foreign domination and gaining national State independence.

KEYWORDS: the nation; the people; statehood; law; Ukraine.